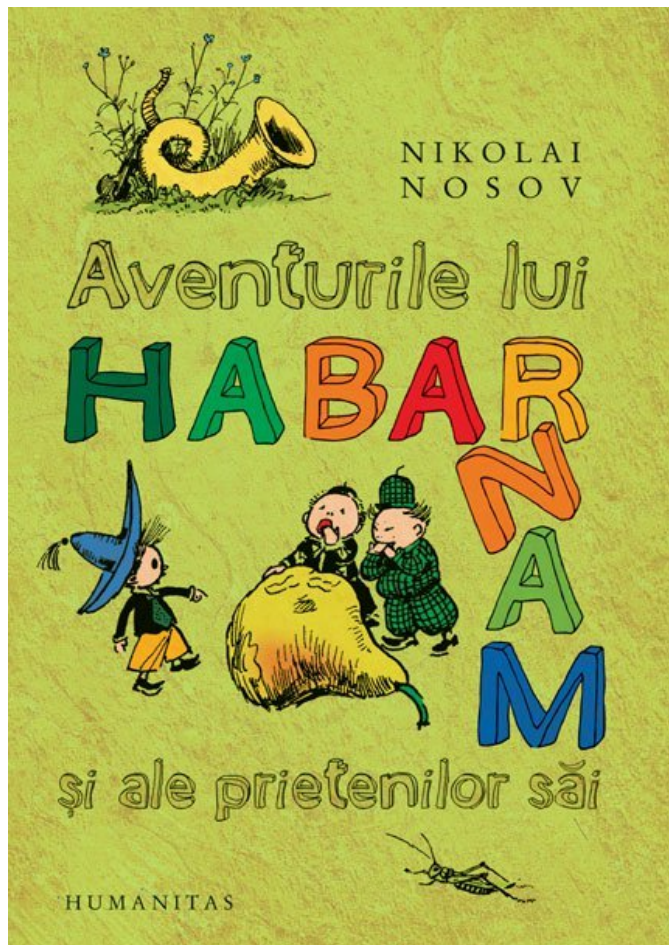

Nu mai țin minte cu exactitate vârsta la care am citit „Aventurile lui Habarnam”, dar știu că m-a încântat. Nu aș putea spune precis ce m-a atras la carte pe vremea aceea. Povestirea, cu siguranță, era amuzantă, cu toate acele nume hazlii și întâmplări nemaipomenite ale unui personaj inadaptat, cam puturos și lăudăros. Probabil că au jucat un rol și tatonările și hărțuielile dintre prichindei și prichindele, la fel ca și ilustrațiile foarte izbutite. Cert este că mi-a plăcut și îmi amintesc că mai toți băieții din generația mea erau foarte prinși de carte.

Așadar, nu am fost deloc surprins să văd că vechea ediție, apărută pe vremea comunismului, are prețuri astronomice în anticariate. Nu m-a mirat nici apariția unei noi ediții, dat fiind interesul pentru volum și succesul de care s-a bucurat.

M-am apucat să recitesc cartea, nu doar din motive nostalgice, având în minte ideea lui C.S. Lewis că o carte bună pentru copii trebuie să bucure atât copiii, cât și adulții.

Nu a trebuit să parcurg foarte mult ca să realizez că, din nefericire, farmecul și plăcerea se evaporaseră. Iar de vină nu eram eu, ci tocmai cartea care îmi apărea acum în toată goliciunea ei nu foarte inocentă.

„Aventurile lui Habarnam” este o povestire scrisă de un scriitor comunist, Nikolai Nosov, apărută în Uniunea Sovietică, în anii '50. Miasma colectivităţii se simte aproape de la primele rânduri, inclusiv în anumite formule şablon: „minunile mecanizării”, „raţionalizarea făcută de Acuarelă” şamd. Noncoformistului Habarnam i se opune spiritul gregar, utecist, al celorlalţi prichindei şi prichindele, exemple de comportament, dar, mai ales, de abnegaţie stahanovistă. Habarnam nu este singurul personaj care refuză să se plieze pe calapodul social, dar transformarea sa într-un tovarăş-model ocupă prim-planul. În subsidiar, un alt prichindel, Cuişor, trece şi el printr-o metamorfoză oarecum similară. După ce este marginalizat pentru tot felul de boacănne, Cuişor descoperă terapia prin muncă fizică intensivă, astfel încât ajunge să afirme, cu mândrie, în faţa celorlalţi prichindei, surprinşi de schimbarea sa: „Eu m-am... cum se spune... m-am... reeducat!...”. În context, formula poate fi înţeleasă mai generos, însă pentru cine este familiarizat cu ororile comuniste (lagăre de muncă, reeducare şa.) sintagma poartă cu sine un balast sinistru.

Comunitatea prichindeilor nu este nici pe departe atât de egalitaristă pe cât pare la prima vedere. Nosov ne reaminteşte cumva de ce URSS mai era numit pe vremuri „raiul inginerilor”. Liderul societăţii prichindeilor este Ştietot cel care planifică şi organizează excursia cu balonul şi cel de care ascultă mai toţi prichindeii. El le rezolvă problemele, împarte dreptatea şi îi conduce pe băieţi înapoi acasă. Autoritatea sa pare a fi incontestabilă. Măcar şi din acest punct de vedere este simbolică încercarea neştiutorului Habarnam de a-i uzupra poziţia dominantă şi de a se substitui ca lider de facto al prichindeilor, cu toate buclucurile care decurg de aici.

Formula consacrată pentru a descrie acest tip de societate, în care preeminenţa o au oamenii de ştiinţă, poartă numele de tehnocraţie. Ideea exercită, inevitabil, o fascinaţie solidă în modernitate, iar una dintre obiecţiile standard care i se opun acestei teorii priveşte amoralitatea sa. De altfel, în volumul al doilea al seriei, Nosov descrie pe larg o utopie socialistă tehnocrată, în cel mai pur sens al conceptului.

În acest context, unul dintre episoadele cele mai insidioase din carte se află în capitolul XXVI. Odată ajuns în Oraşul Zmeielor, Ştietot încearcă să afle cum poate ajunge în Oraşul Florilor. Prichindeii îi arată drumul, dar îi explică că nimeni nu se va încumeta să meargă cu el deoarece între cele două oraşe se găseşte un balaur cu 100 de capete care îi mănâncă pe călători. De aici se porneşte o discuţie pe marginea existenţei balaurilor, în care Ştietot susţine că nu există nimic de acest fel. După ce afirmă că el nu a văzut niciodată aşa ceva, argumentul său ultim

vine ca un trăsnet scientist: „Știința nu pomenește nimic despre existența balaurilor cu o sută de capete. Înseamnă că ei nu există”. Istețilă încearcă să pareze această lovitură spunând că „ceva-ceva” tot trebuie să fie de vreme ce lumea vorbește despre ei, dar Știetot rămâne neclintit pe pozițiile inițiale.

Discuția este destul de transparentă și este suficient să înlocuiești „balaurul” cu „Dumnezeu” pentru a vedea cam unde bate autorul. De altfel, punctul forte al întregului pasaj îl reprezintă inculcarea, deliberat sau nu, a unui tip de logică reduționistă în mințile copiilor. Criteriul de selecție al adevărului îl reprezintă dictatele științei, oricare ar fi ele pe moment.

De altfel, cartea cuprinde elogiuri implicite și explicite ale invențiilor și oamenilor de știință, fără ca rolul lor în plan narativ să fie esențial, dar ele sunt utile pentru a întări imaginea sacrosanctă a științei.

Cu toate acestea, problema principală a cărții o reprezintă absența totală a părinților. Prichindeii sunt descriși într-o lume din care aceștia lipsesc cu desăvârșire, fără să existe măcar un substitut sau ceva simbolic asemător. Relațiile care se stabilesc între ei sunt camaraderesti, tovarășești, non-ierarhice (exceptând supremația tehnocrată). Scăderea nu este nici întâmplătoare și nici neglijabilă. Pe de o parte, într-o societate comunistă, raporturile dintre părinți și copii trebuie reduse la minim, abolite dacă se poate. Varianta comunistă inițială, de la Platon și până la începutul secolului trecut, prevedea socializarea copiilor încă de la naștere. În versiunea mai nouă, părinții sunt îndepărtați prin mijloace mai soft (grădiniță obligatorie, emanciparea femeilor), dar care, în esență, urmăresc același obiectiv: pulverizarea legăturii naturale dintre părinți și copii. Iar astfel de cărți pot ajuta și ele la împlinirea acestui deziderat.

Pe de altă parte, rolul unei cărți bune pentru copii este de a-i prezenta celui mic, într-o formă alegorică sau realistă, universul în care el se dezvoltă, și de a-i dezvolta imaginația morală („aceasta este o zână bună sau rea?”). Părinții reprezintă principala realitate obiectivă pentru copii și, în mai multe sensuri, se poate spune că a fi un copil bun înseamnă a avea o relație potrivită cu părinții tăi. „A fi un copil cu o umanitate reală înseamnă a fi un fiu sau o fiică responsabilă și iubitoare. A fi bun nu înseamnă doar a dobândi ca o răsplată adolescența. Mai degrabă, a fi bun înseamnă a-i respecta și a fi responsabil față de cei pe care îi iubești, în primul rând părinții și rudele (...) Statutul nostru de fii și fiice, frați și surori, mamă și tată ne definește profund umanitatea noastră”, scrie Vigen Guroian în „Tending the heart of virtue”, o carte care analizează cărțile pentru copii.

Poate și din acest motiv, cele mai de succes cărți de copii prezintă aproape fără excepție relația dintre copii și părinți.

„Aventurile lui Habarnam” nu este lipsită de anumite calități, dar recită cu ochii adultului, alături de un copil, cartea dezamăgește și cred că induce idei destul de subversive.

O carte, chiar și una de copii, ca de altfel orice discurs, roman sau creație artistică vine la pachet cu un set de presupoziii metafizice, antropologice, etc. De aici nu rezultă că toate presupozitiile sunt echivalente, ci că este bine să ai în vedere presupozitiile implicate pentru a înțelege direcția în care se mișcă un discurs. Exemplul cel mai la îndemână privește presupozitiile antropologice (despre natura umană). Dacă pleci de la ideea că omul se naște bun de la natură, iar civilizația este cea care îl strică, atunci vei avea, printre altele, o filosofie a educației permisivă. Dacă pleci de la ideea contrară, atunci, printre multe alte consecințe, vei adopta invariabil o filosofie a educației bazată pe autoritate.

Simplific inevitabil, dar punctul pe care vreau să îl subliniez țintește importanța presupozitiilor în ceea ce privește literatura pentru copii, mai ales datorită rolului formativ considerabil pe care îl joacă acest tip de creații.

„Aventurile lui Habarnam” rămâne o carte fundamental comunistă și este de așteptat ca povestirea sa să cunoască o renaștere, mai ales că autorul și romanele sale au atras deja atenția cercetătorilor marxiști occidentali. Pentru părinții care vor să dezvolte imaginația morală a copiilor, este de sperat că vor căuta alte cărți. Cum ar fi de pildă Pinochio, sau chiar Burationo...